

Επιδράσεις και συμπτώσεις στην πεζογραφία του Σπ.Πλασκοβίτη

Οι επιδράσεις στην πεζογραφία του Σπύρου Πλασκοβίτη, μολονότι δεν είναι ούτε τόσο πολλές ούτε τόσο δυσκολοδιάκριτες, θα έπρεπε να εξεταστούν σ' ένα ειδικότερο μελέτημα, βέβαια, όπως ταιριάζει σ' αυτού του είδους τα θέματα, πράγμα που δεν μπορεί να γίνει μέσα στα περιορισμένα χρονικά όρια μιας σύντομης ανακοίνωσης. Συμβαίνει, εντούτοις, εκτός απ' τις πραγματικές επιδράσεις, να υπάρχουν στην περίπτωση του κι ορισμένες συμπτώσεις, χωρίς μάλιστα ν' ανήκουν στους γνωστούς κοινούς τύπους. Κι από την άποψη αυτή, αξίζει ίσως ν' ασχοληθούμε, έστω και τόσο σύντομα και συνοπτικά, με το θέμα των επιδράσεων στο έργο του.

Αν σταθούμε με προσοχή στα στοιχεία που συνθέτουν το χαρακτήρα της αφηγηματικής πεζογραφίας του, θα διαπιστώσουμε πως πρόκειται για πεζογραφία που συχνά λειτουργεί με σύμβολα, πολυεδρική και πολυδιάστατη, καθώς από τη μια στηρίζεται στο χειροπιαστό και την εξωτερική πραγματικότητα κι απ' την άλλη κινείται στον πνευματικό και τον ψυχολογικό χώρο, συνδυάζοντας τον ρεαλισμό με τα λυρικά και ποιητικά στοιχεία, τον προβληματισμό και το κοινωνικό περιεχόμενο με την ανησυχία την υπαρξιακή και μεταφυσική, την πνευματικότητα και τον ψυχολογικό χαρακτήρα με τον ερωτισμό και την έντονη αίσθηση του φυσικού και του ζωϊκού στοιχείου. Ό,τι, ωστόσο, σχετίζεται περισσότερο με το θέμα μας είναι τα σημεία όπου, μαζί με τον όλο υπαρξιακό προβληματισμό του, μαζί με το μεταφυσικό ερώτημα και το πρόβλημα του Θεού και του θανάτου, εισβάλλει το καθαρότερα θρησκευτικό στοιχείο παράλληλα με το επικρατέστερο συνήθως δαιμονικό, η πίστη ταυτόχρονα με το αντίθετό της ή και μέσα απ' το αντίθετό της: μέσα απ' την απιστία και την αμφιβολία και μέσα απ' την αμαρτία, σ' ένα κράμα μυστικισμού και υλισμού και με κάτι το εωσφορικό στη σκέψη και στη συμπεριφορά αρκετών ηρώων του.

Το θέμα της αμαρτίας ιδίως - και η λέξη "αμαρτία" - έρχεται και ξανάρχεται, για να γίνει μέσο εξιλασμού, όπως με το "λιανό αγκάθι" στο μυθιστόρημα "Το φράγμα", που μπιήγεται στο δάχτυλο του Μπεναρδή Χαρίτου, μόλις απλώνει για πρώτη φορά το χέρι ν' αρπάξει την ψυχοκόρη του, και καταλήγει "άγιο καρφί". «Ω, και να μου την ξανάφερνες τώρα τη ζωή, δε θα την ήθελα!», ομολογεί στην τελευταία συνάντηση με τον μηχανικό, πριν σωπάσει για πάντα. «Μονάχα την αμαρτία μου να μη μου την πάρεις. [...] Σε δαύτην ελπίζω, μηχανικέ - να, το μυστικό μου! Από δαύτη κρατιέμαι. [...] Αν πιστεύεις στην αμαρτία, δεν είναι τάχα σα να ελπίζεις σ' Εκείνον;»¹. «Πρέπει να δείχνουμε

σέβας στα μεγάλα κρίματα», λέει στο άλλο μυθιστόρημα του Πλασκοβίτη "Η πόλη" κι ο παπα-Καρμπόνης. «Υπάρχουν άδικα και στενάχωρα πράματα στον κόσμο [...], αλλά κι ο πιο δυστυχισμένος - ας τον βοηθήσει ο Θεός να μην πει ψέματα στον εαυτό του... Να μην πει ότι δε νιώθει μια γλύκα μπροστά στο αί- νιγμά του»².

Δεν πρόκειται πια εδώ μονάχα για τα δύο αντίθετα σκέλη του προβληματι- σμού του συγγραφέα, ούτε για έναν τρόπο να προωθεί και να συνεχίζει τη δια- λεκτική του στα αναπάντητα ερωτήματα, μα και για το ακραίο εκείνο όριο που η διαλεκτική σταματάει κι εξουδετερώνονται οι έννοιες. Όλα αυτά αποτελούν δικές του εσωτερικές καταστάσεις και βιώματα, πηγάζουν από τα βαθύτερα στρώματα του ίδιου. Ως ένα βαθμό όμως, το χριστιανικό και το δαιμονικό στοι- χείο έρχονται κι από τον Ντοστογιέφσκι, τη μόνη σοβαρή επίδραση στο έργο του.

Την επίδραση του Ντοστογιέφσκι στον Πλασκοβίτη πρώτος επισήμανε ο Βάσος Βαρίκας στην κριτική του για "Το γυμνό δέντρο", παρατηρώντας ανάμεσα σε άλλα, ότι «σε πολλά από τα πρόσωπα, που κινούνται μέσα στο βιβλίο του,» - κι ας σημειωθεί εδώ, πως το βιβλίο ήταν το πρώτο του νέου τότε πεζογράφου - «διακρίνεις τα σπέρματα ανθρώπων που, αν κάποτε κατώρθωναν να ολοκληρω- θούν, θα μπορούσαν να διεκδικήσουν μια θέση μέσα στο πάνθεον των ηρώων του Ντοστογιέφσκυ»³. Για "ντοστογιεφσκικό βάθος" μίλησε κι ο Νικηφόρος Βρετ- τάκος, γράφοντας για το ίδιο βιβλίο⁴. Κι ο Απόστολος Σαχίνης, σχολιάζοντας "Το φράγμα" και το δοκίμιο "Η πεζογραφία του ήθους", παρατήρησε ότι ο συγ- γραφέας τους «κατέληξε στο συμπέρασμα πως "το μυθιστόρημα από τέχνη Ηθών, κορυφώθηκε πια σε τέχνη Ηθους"» «έπειτα από την μελέτη του έργου του Dostoievsky», καθώς κι από τη μελέτη του Kafka και του Camus⁵.

Σχετικά με την επίδραση των δύο τούτων συγγραφέων στο "Φράγμα", έγινε κατά καιρούς αρκετός λόγος. Ο ίδιος ο Σαχίνης πιστεύει, πως πρόκειται για επίδραση δημιουργική κι από τους δυο - και συγκεκριμένα από την "Πανούκλα" του Camus και τον "Πύργο" του Kafka⁶. Ο Δ.Ραφτόπουλος θεωρεί το μυθιστό- ρημα «γόνιμα επηρεασμένο από την ευρωπαϊκή υπαρξιακή φιλολογία και ιδιαι- τερα από την "Πανούκλα" του Καμύ»⁷. Για επίδραση απ' το ίδιο βιβλίο έκανε λόγο κι ο G.d'Aubardède στη σύντομη κριτική του για τη γαλλική μετάφραση του "Φράγματος", διατυπώνοντας τη γνώμη πως θυμίζει από κάποιες απόψεις την "Πανούκλα" του Albert Camus («rappelle à certains égards "La peste" de notre Albert Camus») ⁸. Αντίθετα, ο Jean Gaugeard σε πιο εκτεταμένο άρθρο του για την ίδια μετάφραση, μολονότι παραδέχεται ότι ανάμεσα στον Πλασκοβίτη και στον Kafka δεν υπάρχει βαθιά συγγένεια ("la parenté profonde est inexistante"), βρίσκει πως «αυτό δεν εμποδίζει διόλου τον Πλασκοβίτη να χρησιμοποιεί» ("cela n' empêche nullement Plascovitis d' utiliser") «μια κάποια καφκική τέχνη της αφήγησης» ("un certain art kafkaïen du récit") ⁹.

Επειδή τυχαίνει να έχω παρακολουθήσει από κοντά την ιστορία και την προ-
ιστορία του "Φράγματος", μπορώ να βεβαιώσω, πως ο Πλασκοβίτης εκείνο τον
καιρό δεν είχε διαβάσει ακόμη ούτε τον Camus, ούτε τον Kafka. Τους διάβασε
(την "Πανούκλα" μάλιστα του τη δάνεισα εγώ στην ελληνική μετάφραση του
Ηλία Θεοφιλάκη), όταν το γράψιμο του μυθιστορήματος, που βάστηξε από το
1957 ως το 1960, πλησίαζε στο τέλος του, και μίλησε γι' αυτούς ένα-δυο χρό-
νια αργότερα στη γνωστή διάλεξή του για την "Πεζογραφία του ήθους", δίνον-
τας έτσι μια πρόσθετη αφορμή να γραφτούν διάφορα σχόλια για δήθεν επίδρα-
ση¹⁰. Το περιεργό είναι, ότι πράγματι υπάρχουν ορισμένες αντιστοιχίες
ανάμεσα στο "Φράγμα" και στα δυο τούτα βιβλία, και ως προς το πνεύμα του
προβληματισμού, και ως προς τον υπαρξιακό και κοινωνικό χρωματισμό της
ανησυχίας, και ως προς την ένταση και τον τόνο της ερωτηματικής τους αγω-
νίας, καθώς και μερικές με το καθένα ξεχωριστά.

Οι αντιστοιχίες με το μυθιστόρημα του Kafka εντοπίζονται - για να περιορι-
στούμε στα κύρια σημεία - στον κάθετο υπαρξιακό προβληματισμό του κεντρικού
τους ήρωα, στην αγωνία του να πάρει μιαν απάντηση για τη μοίρα και την
ύπαρξή του, ίσως κάπως και στο θέμα της "ενοχής", στο γεγονός ότι ο υδρολό-
γος μηχανικός του Πλασκοβίτη φτάνει απ' τις πρώτες σελίδες στο φράγμα,
όπως κι ο γεωμέτρης - ή, κατ' άλλους, χωρομέτρης - του Kafka στην περιοχή
του πύργου, κι ακόμα στο επίσης κοινό σημείο ότι ο "πύργος" αυτός, παρόμοια
με το "φράγμα", αποτελεί ένα πολυεδρικό κι απροσδιόριστο εξωτερικά από το
συγγραφέα σύμβολο. Με το μυθιστόρημα του υπαρξιακού - αλλά χωρίς μεταφυ-
σική και θρησκευτικά στοιχεία - Camus, ο Πλασκοβίτης συναντιέται στο θέμα
της "απειλής", που κρατάει σε αδιάκοπη εγρήγορη τη συνείδηση. Στον ένα, την
"απειλή" αντιπροσωπεύει η ραγδαία εξάπλωση της θανατηφόρας επιδημίας⁹ στον
άλλο, το ενδεχόμενο να σπάσει από στιγμή σε στιγμή το φράγμα. Συναντιούνται
και στο ρόλο που διαδραματίζει στα βιβλία και των δύο το πλήθος, στην όλη
του διακίνηση, στη συμπεριφορά και τη διαγραφή της ψυχολογίας του.

Οι αναμφισβήτητες αυτές αντιστοιχίες, ωστόσο, μάλλον οφείλονται σε σύμ-
πτωση ή σε συγγένεια και, το πιθανότερο, στο ότι ο συγγραφέας του "Φράγμα-
τος" βρέθηκε στο ίδιο "μήκος κύματος" με τον Camus και με τον Kafka. Αν
υπάρχει κάποια πραγματική επίδραση - και στο "Φράγμα", και στην "Πόλη",
και πιο πριν - είναι και πάλι η επίδραση του Ντοστογιέφσκι, τόσο γενικότερα
στο πνεύμα της ανησυχίας και στο δαιμονικό και το θρησκευτικό στοιχείο όσο
και ειδικότερα σε ορισμένα επεισόδια, όπως στη σκηνή στο μοναστήρι, όπου ο
Βασίλης Ρέζος παθαίνει νευρική κρίση σαν τους ντοστογιέφσκιους ήρωες, εξου-
θενωμένος από την έμμονη ιδέα να σκοτώσει το μηχανικό¹¹. Ντοστογιέφσκιική
ηρωίδα, ως ένα σημείο, με μεσογειακή όμως ιδιοσυγκρασία, είναι κι η Αγγελίνα
στην "Πόλη", μα και σε κάποια λόγια του παπα-Καρμπόνη ο νους μας πηγαί-

νει στον στάρετς Ζωσιμά και στους "Αδελφούς Καραμαζώφ". Περισσότερο ή λιγότερο ντοστογιεφσκικά πρόσωπα θυμίζουν ακόμη ο ήρωάς του στην "Τελευταία επίσκεψη" και η Φανή ¹², ο απατημένος σύζυγος στη νουβέλα "Το γυμνό δέντρο" ¹³, ο κεντρικός ήρωας και η Φλωρίκα στον "Παροξυσμό". Δεν ξέρω μάλιστα κατά πόσο θα μπορούσε να θεωρηθεί μονάχα ντοστογιεφσκική στο ίδιο διήγημα και η σκηνή που εκείνος αναποδογυρίζει το μελανοδοχείο και λερώνει το παλτό της, παίζοντας με την αλυσίδα των κλειδιών του, κι αυτή πέφτει γονατιστή στα πόδια του ¹⁴, ή αν το συγκεκριμένο τούτο επεισόδιο, ως προς το παιχνίδι με τα κλειδιά, το πήρε από την ταινία του Αντονιόνι "Η περιπέτεια".

Κατά τα άλλα, λίγα πράγματα φαίνεται να 'χει αντλήσει από ξένους κι από δικούς μας. Απηχήσεις απ' τη γλώσσα και το ύφος του Καρκαβίτσα συναντάμε στο "Γυμνό δέντρο" και στο "Η θύελλα και το φανάρι". Στα διηγήματα, επίσης, "Nature morte" του πρώτου βιβλίου και "Το πύφερο" του δεύτερου και, πιο γενικά κι αόριστα, στον όλο αισθησιασμό του υπάρχει λίγος Καραγάτσης. «Συνεχιστή του Καρκαβίτσα, του Μυριβήλη και του Καραγάτση» τον χαρακτηρίζει με κάποια υπερβολή κι ο Αντρέας Καραντώνης ¹⁵, ενώ ο Γιάννης Χατζίνης, όχι και τόσο δικαιολογημένα, ονομάζει στην κριτική του για "Το φράγμα" καραγατσικό ήρωα τον Μπεναρδή Χαρίτο ¹⁶.

Οπωσδήποτε, η φανερή όσο κι αφομοιωμένη επίδραση του Ντοστογιέφσκι στάθηκε γόνιμη για τον Πλασκοβίτη^ο του άνοιξε το δρόμο ν'αξιοποιήσει τις δικές του ανησυχίες και τον βοήθησε να διαμορφώσει τον προσωπικό του χαρακτήρα. Η επίδραση όμως στο "Φράγμα" από τον Kafka και τον Camus αποτελεί σύμπτωση ή συγγένεια, κι είναι τόσο λίγο αληθινή όσο και το ότι το μυθιστόρημα το εμπνεύστηκε τάχα από το σπάσιμο του φράγματος στη Γαλλία (γιατί θεωρήθηκε πιθανό από μερικούς και κάτι τέτοιο) ¹⁷, ενώ η καταστροφή στη Γαλλία έγινε, όταν το μυθιστόρημα είχε πια γραφτεί.

Σημειώσεις

1. Σπύρος Πλασκοβίτης: "Το φράγμα", γ' έκδ. "Κέδρος" 1977, σσ. 210 και 213.
2. Σπύρος Πλασκοβίτης: "Η πόλη". "Κέδρος" 1979, σσ. 60 και 29.
3. Εφημ. "Τα Νέα", 11 Φεβρ. 1953.
4. Περιοδ. "Ελληνικά Χρονικά", αριθ. 46, 8 Φεβρ. 1953, σ. 16.
5. Απόστολου Σαχίνη: "Νέοι πεζογράφοι". Βιβλιοπωλείον της "Εστίας" Ι.Δ.Κολλάρου και Σίας Α.Ε. [Αθ. 1965], σ. 147.
6. Όπου και στη σημ. 5, σσ. 141 και 147.
7. Περιοδ. "Επιθεώρηση Τέχνης", Ιούνιος 1961, σ. 629
8. "Livres et Lectures", Avril 1969.
9. "Lettres Francaises", 19-25 Févriér 1969, σ. 12.
10. Η διάλεξη έγινε στον "Παρνασσό" το φθινόπωρο του 1961 και δημοσιεύτηκε τον επόμενο χρόνο στο περιοδ. "Νέα Εστία", τόμος ΟΑ', τεύχος 832, 1 Μαρτίου 1962, σ. 284. [Τώρα σε οριστική μορφή και Σπύρος Πλασκοβίτης: "Η πεζογραφία του ήθους", και άλλα δοκίμια", τόμος Α', "Κέδρος" <Αθ. 1986>, σ. 11.]
11. Κοίτα όπου και στη σημ. 1. σσ. 169-173.
12. Σπύρου Πλασκοβίτη: "Οι γονατισμένοι", γ' έκδ. "Κέδρος 1980" * κοίτα ιδίως τις σσ. 174-177.
13. Σπύρος Πλασκοβίτης: "Το γυμνό δέντρο", νουβέλα κι άλλα διηγήματα, β' έκδ. αναθεωρημένη, "Κέδρος" [Αθ. 1983] * κοίτα ιδίως από τη σ. 32 και πέρα.
14. Όπου και στη σημ. 12, σσ. 18-19.
15. Αντρέα Καραντώνη: "24 σύγχρονοι πεζογράφοι". Εκδόσεις "Νικόδημος", Αθήνα 1978, σ. 182.
16. Περιοδ. "Νέα Εστία", τόμος ΞΘ', τεύχος 807, 15 Φεβρ. 1961, σ. 276.
17. Κοίτα και τις παρατηρήσεις του Αντρέα Καραντώνη (όπου και στη σημ. 15, σ. 168), καθώς και το σχετικό σχόλιο του Γιάννη Χατζίνη (όπου και στη σημ. 16) * δεξ κι όσα σημειώνει ο G.d'Auberge (όπου και στη σημ. 8).